

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

ЛЕГОШИНА Олена Леонідівна

УДК 334.735+334.726

**СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК КООПЕРАТИВНИХ
ОРГАНІЗАЦІЙ СПОЖИВАЧІВ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ
(друга половина ХІХ – початок ХХІ ст.)**

Спеціальність 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Луцьк – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі».

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
Пантелеймоненко Андрій Олексійович,
Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»,
професор кафедри економічної теорії та прикладної
економіки.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, доцент
Вербова Оксана Степанівна,
Львівський торговельно-економічний університет,
професор кафедри теоретичної та прикладної
економіки;

кандидат економічних наук, доцент
Тимченко Юлія Вікторівна,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана,
доцент кафедри історії та теорії господарства.

Захист відбудеться 29 червня 2017 року об 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 32.051.06 у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки за адресою: 43021, м. Луцьк, вул. Винниченка, 30, ауд. 107.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки за адресою: 43021, м. Луцьк, вул. Винниченка, 30 а.

Автореферат розісланий 27 травня 2017 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. О. Цимбалюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Досвід провідних європейських країн переконливо свідчить про те, що споживачі значною мірою можуть забезпечувати себе необхідними товарами і послугами будучи співвласниками найрізноманітніших обслуговуючих кооперативів – товарних, фінансових, житлових, енергетичних, медичних та інших. Проте, такий досвід є маловідомим не тільки серед українських громадян, а й у середовищі тих, хто формує державну соціально-економічну політику. Тому, всебічне вивчення та глибокий аналіз європейської практики становлення і розвитку кооперативних організацій споживачів має стати сьогодні одним із основних пріоритетів для вітчизняних учених-економістів.

Розробка на цій основі комплексу заходів, спрямованих на стимулювання розвитку кооперативів споживачів в Україні, сприятиме підвищенню рівня задоволення споживчих потреб якісними і доступними за ціною товарами та послугами. Це обумовлює потребу у проведенні комплексного дослідження генезису кооперативів споживачів країн Європи, особливостей їх становлення та тенденцій розвитку.

Проблеми діяльності різних видів кооперативів споживачів досліджували такі західні економісти другої половини XIX – початку XXI століття, як Ч. Бернард, Я. Бразда, Д. Бубнофф, С. Вебб, К. Вебб, М. Вірт, Г. Вівіан, Г. Вольф, Г. Гебхард, О. Гірке, С. Діхтер, Ш. Жід, П. Каарлето, В. Максвел, М. Мендле, Г. Мюнкнер, В. Ніблек, П. Рідферн, Е. Ріхтер, О. Ротфельд, А. Соннішсен, В. Сукселейне, Д. Тукер, С. Фей, Д. Холіок, Л. Шмід-Гордон та інші.

Доповнює цей перелік низка робіт вітчизняних економістів, які досліджували процеси становлення і розвитку кооперативних організацій споживачів у період перебування українських земель у складі Російської та Австро-Угорської імперій, а також Радянського Союзу. Серед них – О. Анциферов, М. Баллін, М. Бойко, С. Бородаєвський, М. Брайд, М. Зібер, Є. Максимов, В. Марков, О. Меркулов, А. Михайлов, П. Мохор, І. Озеров, К. Пажитнов, Ю. Переяславський, Д. Полупанов, Б. Стопневич, В. Тотоміаніц, М. Туган-Барановський, М. Хейсин, О. Чаянов та інші.

Сучасні дослідження зазначеної проблеми представлені працями таких вітчизняних вчених, як М. Аліман, С. Бабенко, О. Вербова, В. Власенко, В. Гольц, С. Гелей, В. Гончаренко, О. Ковальова, І. Кузенко, О. Литвин, В. Марочко, А. Морозов, Т. Оніпко, А. Пантелеймоненко, А. Пожар, Д. Позова, В. Половець, Ю. Тимченко, І. Тимощенко, І. Фареній та інші.

Доцільно підкреслити, що у науковій літературі розкрито різнопланові питання щодо теоретичних основ функціонування кооперативів споживачів. Проте, існуючі наукові розробки не містять комплексного дослідження процесів становлення і розвитку кооперативних організацій споживачів країн Європи у період другої половини XIX – початку XXI століття.

У зв'язку з цим необхідність наукового обґрунтування та ретроспективного аналізу європейського досвіду становлення і розвитку

кооперативних організацій споживачів у період другої половини XIX – початку XXI століття обумовлює актуальність даного дослідження та його важливість для сучасної української кооперативної практики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Основні результати дисертаційної роботи отримано в процесі безпосередньої участі автора у здійсненні науково-дослідної роботи ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», зокрема, в рамках виконання держбюджетної теми Полтавського регіонального центру досліджень і сприяння розвитку кооперації «Проблеми та перспективи розвитку кооперативного сектору національної економіки» (державний реєстраційний номер 0111U000627), де автором проведено історико-економічний аналіз діяльності кооперативів споживачів у країнах Європи другої половини XIX – початку XXI століття.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є здійснення комплексного історико-економічного аналізу процесу становлення і розвитку кооперативних організацій споживачів у країнах Європи в період другої половини XIX – початку XXI століття та розробка науково-практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності функціонування кооперативного сектору на вітчизняному ринку споживчих товарів і послуг.

Для досягнення поставленої мети були визначені такі завдання:

- розкрити економічну сутність і функціональні особливості кооперативів споживачів;
- здійснити історико-економічний аналіз, систематизацію праць західних економістів другої половини XIX – початку XX ст. та ідентифікувати історичні періоди становлення і розвитку кооперативів споживачів;
- розкрити особливості розвитку української економічної думки про кооперативний рух;
- проаналізувати процеси становлення кооперативних організацій споживачів в провідних країнах Європи в період другої половини XIX – початку XX століття;
- розкрити особливості розвитку кооперативних організацій споживачів у країнах Європи в період 1914-1940 рр.;
- дати загальну оцінку розвитку кооперативного сектора економіки в період 1945-1990-х рр.;
- охарактеризувати сучасні тенденції розвитку кооперативних організацій споживачів у країнах Європи;
- визначити місце та роль фінансових і нефінансових кооперативів споживачів у економіці європейських держав;
- дослідити участь загальноєвропейських кооперативних організацій у розбудові сектору кооперативів споживачів в Україні.

Об'єктом дослідження є процеси становлення і розвитку кооперативних організацій споживачів у країнах Європи у період другої половини XIX – початку XXI століття.

Предметом дослідження є теоретичні засади та історико-економічні аспекти становлення і розвитку кооперативних організацій споживачів країн Європи у період другої половини XIX – початку XXI століття.

Методи дослідження. Теоретична і методологічна основа дослідження побудована на використанні фундаментальних положень економічної теорії, історії економічної думки та політекономії. Застосування системного підходу дозволило здійснити комплексне дослідження праць економістів України і зарубіжжя з питань теорії та практики кооперативного руху, провести історико-економічний аналіз становлення і розвитку кооперативних організацій споживачів країн Європи у період другої половини XIX – початку XXI століття.

У процесі дослідження застосовувалися загальноприйняті в економічній науці методи дослідження: монографічний, історико-логічний, системно-структурний, які дозволили ґрунтовно вивчити теоретичні основи функціонування кооперативів споживачів (п. 1.1, 1.2, 1.3); діалектичний та абстрактно-логічний – для відображення причин зародження кооперативних організацій споживачів у провідних країнах Європи та їх участі у розбудові кооперативів споживачів в Україні (п. 2.1; 3.3); історико-еволюційний та історико-логічний – для встановлення чинників впливу на розвиток кооперативів споживачів провідних європейських країн у період 1914-1940 рр. (п. 2.2); наукової абстракції, аналізу та синтезу, системного узагальнення – для розвитку категоріального апарату об'єкту дослідження (п. 1.3), визначення місця і ролі фінансових і нефінансових кооперативів споживачів у економіці європейських держав (п. 3.2); порівняльного аналізу – для дослідження сучасного стану кооперативного руху споживачів у країнах Європи та визначення перспектив його використання в українській практиці (п. 3.1); структурно-функціонального аналізу – для дослідження особливостей функціонування кооперативів споживачів в умовах відбудови економіки (п. 2.3).

Інформаційною базою дослідження слугували законодавчі та нормативні акти державних органів влади; наукові праці вітчизняних і зарубіжних авторів, у яких висвітлені питання розвитку кооперативів споживачів у країнах Європи другої половини XIX – початку XXI століття; дані Державної служби статистики України; аналітичні дані Міжнародного кооперативного альянсу; результати власних досліджень автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в поглибленні теоретичних засад функціонування кооперативів споживачів, аналізі досвіду розвитку кооперативів споживачів провідних країн Європи другої половини XIX – початку XXI століття та обґрунтуванні необхідності його використання в українській практиці.

Основні положення дисертації, що визначають її новизну і виносяться на захист, полягають у наступному:

удосконалено:

- підхід до визначення сутності кооперативу споживачів, згідно якого, на відміну від існуючих тлумачень, цей термін розглядається у двох аспектах: вузькому – як кооператив для забезпечення членів-власників споживчими товарами шляхом оптових закупок або за допомогою власного виробництва, та широкому сенсі – як кооператив, що надає члену-споживачеві будь-яку необхідну послугу, іноді кілька, у залежності від його статутних завдань; таке

тлумачення формує цілісне уявлення про зміст дефініції кооперативів споживачів та сприяє уникненню термінологічної плутанини;

- ключові характеристики розвитку кооперативних організацій споживачів у країнах Європи, які на відміну від існуючих, розкривають особливості функціонування кооперативів в умовах тоталітарних режимів, як осередків контролю з боку державних органів влади за реалізацією політики «жорстко регламентованої економіки», а не як інструменту вирішення соціально-економічних проблем, що дозволяє довести неможливість реалізації соціальної місії кооперативних організацій споживачів в умовах втручання держави у їх внутрішньогосподарське життя;

набули подальшого розвитку:

- систематизація праць західних економістів другої половини ХІХ – початку ХХ століття та ідентифікація історичних періодів становлення і розвитку кооперативів споживачів: ранньокооперативний; становлення кооперативних організацій споживачів; активізації кооперативного руху споживачів у часи Великої депресії; повоєнної відбудови кооперативів споживачів; поліпшення якості життя кооперованого населення; сучасного розвитку кооперативів споживачів, що дозволило визначити місце і роль кооперативів споживачів у економіці європейських держав;

- розкриття особливостей розвитку української економічної думки про кооперативний рух, що дало можливість розкрити процеси активізації досліджень проблеми розвитку вітчизняних кооперативних організацій споживачів у працях українських вчених у напрямку акцентування їх уваги на діяльність кооперативів споживачів, що мають важливе суспільне значення: житлових, страхових, енергетичних, туристичних, ІТ-кооперативів тощо;

- визначення ролі рочдельської моделі кооперативної взаємодопомоги у процесах становлення і розвитку кооперативного руху в країнах Європи та обґрунтування концепції функціонування кооперативних організацій споживачів на основі використання їх фінансового механізму, що може стати основою для формування ефективної моделі вітчизняного товарного кооперативу споживачів;

- загальна оцінка розвитку кооперативного сектора економіки в період 1945-1990-х рр. та визначення його особливостей в країнах Європи: по-перше, застосування кооперативної торгівлі як чинника розбудови кооперативного руху споживачів та відбудови економіки країни загалом; по-друге, становлення і функціонування обслуговуючих кооперативів споживачів як ефективного засобу самоорганізації населення з метою вирішення нагальних соціально-економічних проблем і підвищення рівня його добробуту; по-третє, кількісне зростання та підвищення ефективності діяльності кооперативних організацій споживачів у країнах Європи за підтримки їх урядів;

- розкриття причинно-наслідкових зв'язків у процесі розвитку кооперативних організацій споживачів у країнах Європи наприкінці ХХ – початку ХХІ століття на основі визначення змісту людського, організаційно-управлінського та інституційного факторів та проявів їх впливу на кооперативний рух споживачів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що основні положення, викладені в дисертації, є внеском у розвиток теорії про кооперативні організації споживачів та доведені до рівня практичних рекомендацій. Ці положення можуть бути використані у процесі наукового обґрунтування національної концепції розвитку кооперативного сектору економіки.

Результати дослідження використано у практичній діяльності Асоціації розвитку сільської місцевості Полтавщини при підготовці пропозицій Головному управлінню агропромислового розвитку Полтавської обласної державної адміністрації щодо формування обласної програми підтримки кооперативного руху (довідка № 010-5 від 20.12.2015 р.). Положення дисертації використовуються Полтавським регіональним центром досліджень і сприяння розвитку кооперації Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» (довідка № 65 від 11.12.2015 р.), Асоціацією кредитних спілок Полтавської області (довідка № 18-01/33 від 30.08.2016 р.).

Основні теоретичні висновки, науково-практичні рекомендації автора впроваджено у навчальний процес ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» під час підготовки навчально-методичних матеріалів, проведення лекційних і практичних занять з дисциплін «Теорія та історія кооперації», «Споживча кооперація», «Кредитна кооперація» та «Кредитні спілки і кооперативні банки» (довідка № 072 від 08.09.2016 р.).

Окремі результати дослідження можуть стати основою для подальших наукових розробок, спрямованих на розбудову сектору кооперативів споживачів в економіці України.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним науковим дослідженням. Усі представлені в дисертації наукові результати автором отримано особисто. З наукових праць, опублікованих у співпраці, у дисертації використано лише ті положення, які є результатом особистої роботи здобувача, про що вказано в переліку наукових праць.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення та результати дисертації обговорено та схвалено на десяти міжнародних і всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях, серед яких – «Проблеми конструкції та розвитку форм самоорганізації людських спільнот» (м. Київ, м. Лондон, 2011 р.), «Науково-практичний досвід – 2011» (м. Миколаїв, 2011 р.), «Актуальні проблеми економіки і права» (м. Лондон, 2012 р.), «Міжнародний кооперативний рух: генезис та тенденції сучасного розвитку» (м. Полтава, 2012 р.), «Шляхи стабілізації економічного стану в країнах СНД» (м. Одеса, 2013 р.), «Форми і методи державного регулювання національних економік» (м. Київ, 2013 р.), «Формування фінансової системи в умовах глобалізації» (м. Київ, 2013 р.), «Сучасний стан та перспективи розвитку економіки України» (м. Львів, 2013 р.), «Актуальні питання економічних наук» (м. Львів, 2014 р.), «Інновації та традиції в сучасній науковій думці» (м. Київ, 2016 р.).

Публікації. Результати дисертаційної роботи опубліковано у 17 наукових працях загальним обсягом 6,1 друк. арк. (особисто автору належать 6,1 друк.

арк.), з них – 6 статей у фахових наукових виданнях України, 1 стаття – у закордонному періодичному виданні, включеному до міжнародних науково-метричних баз; 10 – публікації в інших виданнях.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 252 сторінки, містить 38 таблиць, 28 рисунків та 9 додатків. Список використаних джерел налічує 475 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, відображено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, особистий внесок здобувача, надано інформацію про апробацію та публікації, структуру роботи.

У першому розділі **«Теоретичні основи дослідження кооперативних організацій споживачів у період другої половини XIX – початку XXI століття»** розкрито соціально-економічний зміст діяльності та спеціалізацію кооперативів споживачів, відображення процесу становлення і розвитку кооперативних організацій споживачів у працях західних економістів, кооперативні організації споживачів в історії вітчизняної економічної думки.

У результаті вивчення вітчизняних та зарубіжних публікацій встановлено, що в літературі на кооперативну тематику відсутній єдиний підхід до визначення терміну «кооператив споживачів».

Автором запропоновано розглядати його у вузькому та широкому аспектах. Зокрема, у вузькому сенсі поняття «кооператив споживачів» доцільно трактувати як кооператив для забезпечення членів-власників споживчими товарами шляхом оптових закупок, або за допомогою власного виробництва.

У широкому сенсі кооператив споживачів визначено як кооператив, що надає члену-споживачеві будь-яку необхідну послугу, іноді кілька, у залежності від його статутних завдань. До таких кооперативів віднесено товарні, кредитні (кредитні спілки, кредитні товариства, кооперативні банки тощо), житлові (житлово-будівельні, житлово-орендні, житлово-експлуатаційні), гаражні, страхові, енергетичні, медичні, туристичні, інформаційно-технологічні (консультаційні, з розробки комп'ютерних програм), освітні (кооперативні навчальні заклади), кооперативні дитячі садки та інші кооперативи, що мають на меті надання послуг споживчого характеру (рис. 1). Обґрунтовано, що всі вони є перспективними для розбудови кооперативного сектору економіки України.

Запропоновано вдосконалити нормативно-правову базу функціонування кооперативного сектору в Україні шляхом законодавчого закріплення терміну «кооператив споживачів» як неприбуткової економічної організації, що відповідає міжнародним кооперативним принципам і ставить на меті задоволення найрізноманітніших споживчих потреб членів-власників.

Рисунок 1 – Основні типи кооперативів споживачів

Дослідження праць західних економістів другої половини XIX – початку XXI століття на тематику кооперативного руху у країнах Європи дозволило їх систематизувати та виділити історичні періоди становлення і розвитку кооперативів споживачів: ранньокооперативний (60-90-х рр. XIX ст.); становлення кооперативних організацій споживачів (перша чверть XX ст.); активізації кооперативного руху споживачів у часи Великої депресії (30-і рр. XX ст.); повоєнної відбудови кооперативів споживачів (1945-1960 рр.); поліпшення якості життя кооперованого населення (70-90-і рр. XX ст.); сучасного розвитку кооперативів споживачів (з початку XXI ст.).

У результаті аналізу наукових праць зарубіжних авторів початку XXI століття у процесі розвитку кооперативів споживачів цього періоду було виявлено наступні особливості: їх трансформація та впровадження інновацій. Це призвело до реорганізації окремих кооперативів споживачів у підприємницькі організації та появи кооперативів із постачання екологічно-чистих продуктів харчування, енергетичних, кооперативів гібридного типу тощо. Автором доведено, що врахування виявлених особливостей є необхідною умовою розбудови сектору кооперативів споживачів в Україні.

Дослідження думки представників вітчизняної науки про кооперативний рух в період другої половини XIX – початку XXI століття дало можливість довести наявність впливу конкретно-історичних умов, пов'язаних, передусім, зі зміною державної економічної політики, на розвиток кооперативів споживачів. Було з'ясовано, що на початку XXI століття відбулась активізація досліджень проблеми розвитку вітчизняних кооперативних організацій споживачів у працях українських вчених. Розширення тематики публікацій вітчизняних науковців відбулось у напрямку акцентування їх уваги на діяльності кооперативів споживачів, що мають важливе суспільне значення: житлових, страхових, енергетичних, туристичних, ІТ-кооперативів тощо.

У другому розділі «Аналіз причин зародження та загальних тенденцій розвитку кооперативів споживачів провідних країн Європи другої половини XIX – XX століття» проаналізовано процеси становлення кооперативних організацій споживачів у період другої половини XIX – початок XX століття, їх розвитку у період 1914-1940-х рр., особливості функціонування кооперативів споживачів в умовах відбудови економіки у 1945-1990 рр.

Проведено поглиблений аналіз становлення кооперативних організацій споживачів на матеріалах рочдельської моделі кооперативної взаємодопомоги, за результатами чого побудовано графічну модель її фінансового механізму (рис. 2).

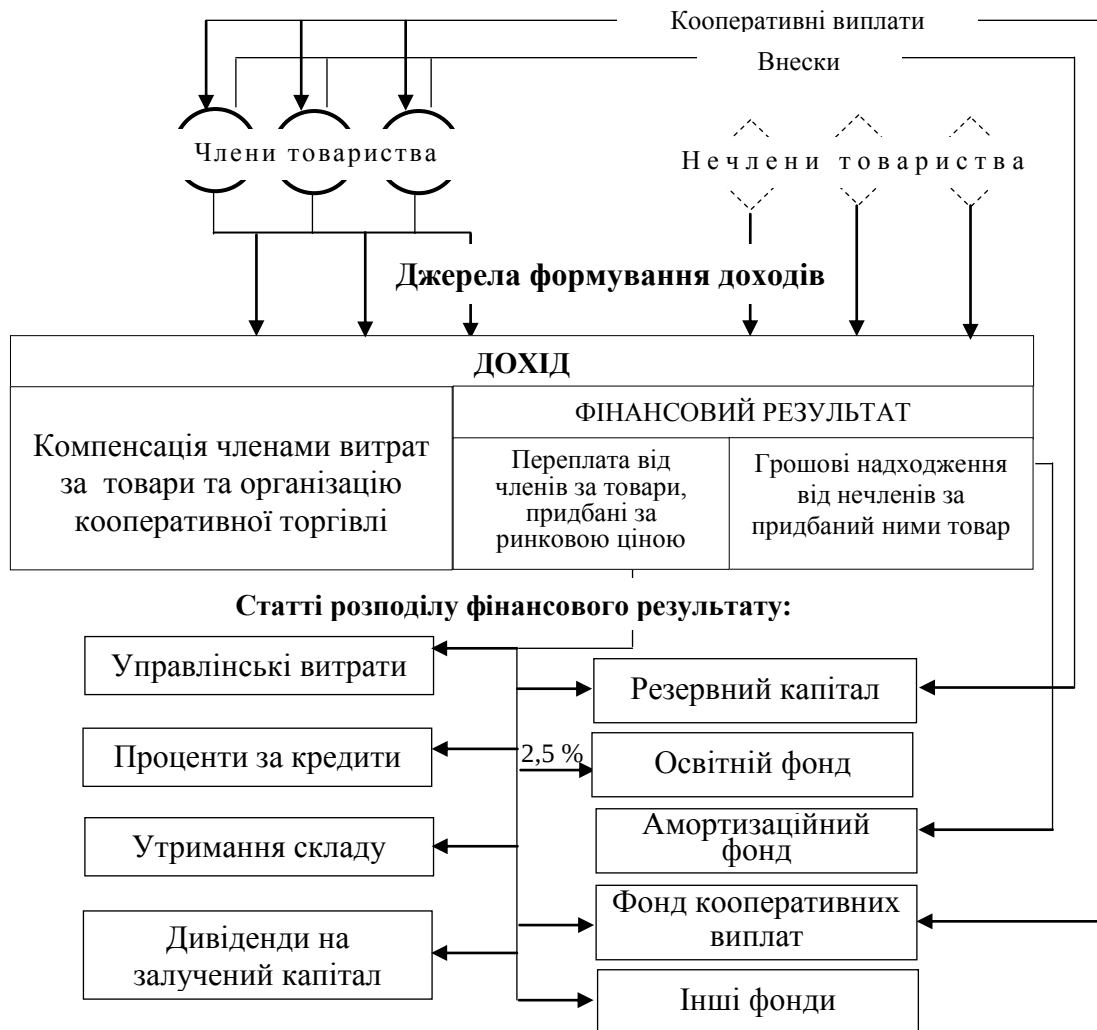

Рисунок 2 – Фінансовий механізм функціонування рочдельської моделі товарного товариства споживачів

Розкрито особливості заснування перших товарних товариств споживачів. Наведено країни, у яких вперше були засновані такі кооперативи (табл. 1). Охарактеризовано загальні тенденції їх функціонування та визначено, що більшість з них у своїй діяльності не обмежувались лише сферою кооперативної торгівлі, а й розвивали кооперативне будівництво, оренду житла, виробництво необхідних товарів, страхування, надання освітніх послуг тощо.

Таблиця 1 – Створення перших товарних товариств споживачів

Країна	Місце знаходження товариства	Рік заснування
Великобританія	м. Рочдейл (неподалік м. Манчестер)	1844
Франція	м. Ліон	1848
Німеччина	м. Деліч (земля Саксонія)	1852
Швейцарія	м. Цюрих	1852
Італія	м. Турин (регіон П'ємонт)	1854
Австро-Угорщина (у її складі Західна Україна)	м. Тесдорф (Баден) м. Львів	1856 1883
Бельгія	м. Льєж	1865
Російська імперія (у її складі Наддніпрянська Україна)	м. Рига м. Харків	1865 1866
Данія	м. Тістед (північний захід півострова Ютландія)	1866
Фінляндія	с. Естерботтен	1899

Здійснено порівняльний аналіз розвитку кредитних кооперативних моделей Німеччини у XIX столітті та з'ясовано, що з кінця XIX століття чільне місце серед кооперативів споживачів займали кредитні кооперативи моделі Г.Шульце-Деліча («народні банки»), які, на відміну від сільських кредитних кооперативів моделі Ф.В. Райффайзена, діяли у містах і могли надавати кредити на різноманітні споживчі потреби. Встановлено, що модель Г. Шульце-Деліча використовувалась у різних регіонах Європи.

За результатами аналізу становлення і розвитку ринку кооперативного житла визначено, що на початку XX століття у західноєвропейських країнах існувало три різні підходи щодо вирішення житлової проблеми шляхом кооперування, а саме: індивідуальне будівництво на кошти позичені членами у кооперативі, кооперативна забудова з метою передачі будинків в оренду членам товариств та продаж кооперативом житла його членам.

Обґрунтовано, що кооперативні організації споживачів у провідних країнах Європи у другій половині XIX – початку XX століття набули значного розвитку, серед яких найактивніше розвивалися товарні, кредитні та житлові кооперативи. Охарактеризовано діяльність страхових кооперативів і кооперативних аптек та їх значення для споживачів.

Встановлено, що розвиток кооперативних організацій споживачів у провідних європейських країнах в умовах Першої світової війни та після її закінчення зумовлений суттєвим погіршенням соціально-економічного становища населення, що визначено передумовою підвищення ролі кооперативних організацій споживачів усіх видів.

Історичний аналіз фактів підтвердив негативний вплив тоталітарного режиму в Італії, Іспанії, Німеччині, Радянському Союзі на розвиток кооперативного руху у середовищі споживачів у 1920-1930-х рр. Причиною цього визначено застосування у вищезначених країнах кооперативних

організацій споживачів як осередків контролю реалізації політики «жорстко регламентованої економіки», а не як інструменту вирішення соціально-економічних проблем.

Здійснено аналіз динаміки розвитку кооперативних організацій споживачів у країнах Європи у період 1945-1990 рр. Виявлено, що у 1950-х роках західноєвропейські кооперативи у галузі роздрібної торгівлі досягли піку свого розвитку, проте пізніше їх кількість поступово зменшилась, за виключенням кооперативної торгівлі в Італії та Швейцарії. У 60-х рр. XX століття у Великобританії, Франції, Німеччині та деяких інших європейських країнах визначено стійке відставання у темпах росту кооперативної роздрібної торгівлі від великих комерційних гуртово-роздрібних об'єднань.

Наведено загальну оцінку розвитку кооперативного сектору економіки в період другої половини 1940 – кінця 1980-х років та визначено його особливості в країнах Європи: по-перше, застосування кооперативної торгівлі як чинника розбудови кооперативного руху споживачів та відбудови економіки країни загалом; по-друге, становлення і функціонування обслуговуючих кооперативів споживачів як ефективного засобу самоорганізації населення з метою вирішення нагальних соціально-економічних проблем і підвищення рівня його добробуту; по-третє, кількісне зростання та підвищення ефективності діяльності кооперативних організацій споживачів у країнах Європи за підтримки їх урядів.

У третьому розділі **«Сучасний довід кооперативного руху споживачів у країнах Європи та перспективи його використання в українській практиці»** розкрито сучасні тенденції розвитку кооперативних організацій споживачів у країнах Європи, місце та роль фінансових і нефінансових кооперативів споживачів у економіці європейських держав, участь загальноєвропейських кооперативних організацій у розбудові сектору кооперативів споживачів в Україні.

Обґрунтовано, що для визначення особливостей сучасного розвитку кооперативного руху споживачів в країнах Європи важливим є врахування не лише позитивного, але й негативного досвіду функціонування сектору кооперативів споживачів. Його використання є актуальним для розробки і реалізації заходів регуляторного впливу розбудови кооперативного сектору економіки України в умовах сьогодення.

Виявлено тенденції щодо зменшення частки сектору кооперативної торгівлі на сучасному європейському ринку та створення великих кооперативних груп, що сприяє підвищенню конкурентоздатності системи товарних кооперативів споживачів.

Розкриття причинно-наслідкових зв'язків, наявних в процесі розвитку кооперативних організацій споживачів у країнах Європи наприкінці XX – початку XXI століття, дозволило визначити проблеми розвитку кооперативних організацій споживачів у країнах Європи та фактори, що обумовлюють їх виникнення. Наведено зміст людського, організаційно-управлінського та

інституційного факторів та особливості їх впливу на кооперативний рух споживачів (рис. 3).

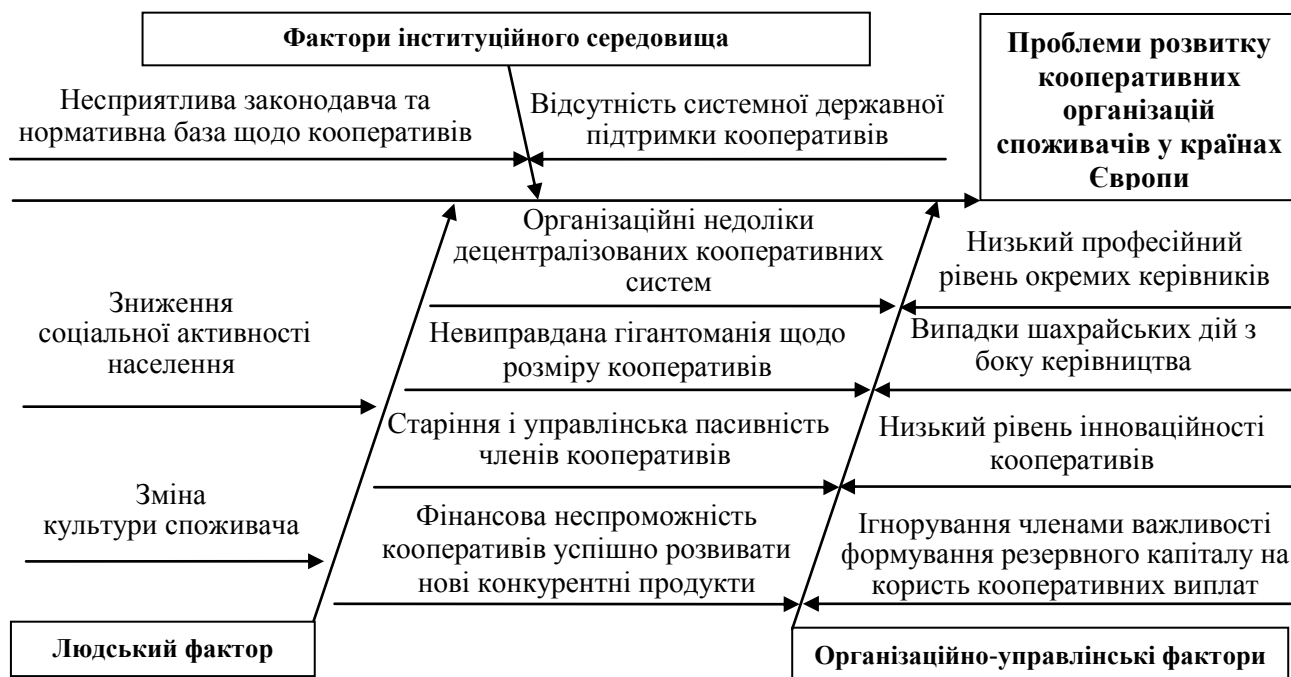

Рисунок 3 – Фактори розвитку кооперативних організацій споживачів у країнах Європи наприкінці XX – початку XXI ст.

Узагальнення інформації щодо розвитку товарних кооперативів споживачів у різних країнах Європи дало можливість встановити низку сучасних тенденцій, характерних для цієї групи кооперативів. Передусім, це – скорочення частки кооперативної торгівлі у загальному товарообігу європейських країн; формування великих кооперативних груп; укрупнення товарних кооперативів споживачів за рахунок їх злиття; проведення демутуалізації (зміна кооперативної на акціонерну форму власності) у великих кооперативах; трансформація окремих кооперативів споживачів та їх систем, у кооперативи (системи) роздрібних торговців. Висвітлено негативний вплив цих процесів на перспективи діяльності товарних кооперативів споживачів, що у сучасних умовах проявляється у скороченні їх кількості в Україні.

Розкрито роль фінансових кооперативів (кредитних та страхових) як важливих інструментів забезпечення відповідних потреб споживачів.

За результатами аналізу розвитку кредитно-кооперативного сектору країн Європи в період 2002-2014 рр. виявлено процеси укрупнення кооперативних банків шляхом приєднання «проблемних» банків до фінансово стабільних. Посилення співпраці між провідними європейськими кооперативними банківськими системами визначено дієвим чинником збереження фінансової стабільності і довіри з боку населення в умовах економічної кризи.

Серед типових кооперативних кредитно-фінансових установ, орієнтованих на споживче кредитування їхніх членів-власників, відзначені кредитні спілки, які, у порівнянні з банками, є невеликими інститутами фінансової самопомогі населення, рух яких поширений по всьому світу. На відміну від

укрупнення (злиття) кредитних спілок у Великобританії, Ірландії виявлено скорочення їх кількості в Україні, Білорусії, Румунії. Доведено, що причиною таких змін є недосконале державне регулювання кредитно-кооперативного сектору економіки.

Європейський досвід підтверджує доцільність створення кооперативних банків в Україні, про що свідчить динаміка показників їх розвитку протягом 2002-2014 рр. (табл. 2).

Таблиця 2 – Показники розвитку кооперативних банків Європи протягом 2002-2014 рр.

Показник	Роки				
	2002	2007	2010	2012	2014
Місцевих та регіональних кооперативних банків	4834	4414	3874	4000	2870
Філій кооперативних банків	51300	62328	66000	65000	5877
Членів, млн	37	45	50	50	56
Клієнтів, млн	106	139	181	188	205,1
Співробітників	н.д.	722361	777000	777500	н.д.
Активи, млрд	н.д.	н.д.	565	400	509
Охоплено населення, %	10	10	10	10	18,1
Частка ринку, %	20	20	20	20	21

Джерело: розраховано на основі даних Bollas-Araya Н.-М. Sustainability Reporting in European Cooperative Banks: an Exploratory Analysis // Helena-María Bollas-Araya, Elies Seguí-Mas, Fernando Polo-Garrido. [Electronic recourse]. – Available from: <http://pendientedemigracion.ucm.es/info/revesco/txt/REVESCO%20N%20115.2%20Helena%20BOLLAS,%20Elies%20SEGUI%20y%20Fernando%20POLO.htm>

Встановлено, що потужними фінансовими установами в країнах Європейського союзу є товариства взаємного страхування та страхові кооперативи, тоді як в Україні на ринку страхових послуг відсутній сектор кооперативного страхування. Причиною цього визначено низьку інформованість населення про переваги організації кооперативної самодопомоги. Доведено доцільність започаткування страхової кооперації в Україні при реалізації національних програм щодо медичного страхування, пенсійного забезпечення та інвестиційного проектування.

Охарактеризовано сучасний розвиток таких груп кооперативних організацій споживачів, як житлові, енергетичні, медичні, інформаційно-технологічні, освітньо-виховні кооперативи, що діють у країнах Європейського Союзу. Обґрунтовано важливість вдосконалення інституційного забезпечення функціонування зазначених нефінансових кооперативів споживачів в Україні.

Доведено, що розвиток житлової кооперації та запровадження житлових будівельних ощадних кас в Україні, за умови їх цільової державної підтримки, сприятиме вирішенню проблем придбання населенням відносно недорогого житла на вторинному ринку нерухомості. Зазначена роль держави як регулятора розмірів процентних ставок на депозити і кредити будівельно-ощадної каси.

Звернуто увагу на доцільність активізації розвитку енергетичних кооперативів, стимулюючими чинниками чого названі державна політика

підтримки «екологічної енергетики» та інноваційні рішення щодо відновлювальних джерел енергії. На прикладі енергетичних кооперативів Німеччини обґрунтовано економічні переваги цієї форми кооперативної організації споживачів та розроблено схему її взаємовідносин з місцевим муніципалітетом та кооперативним банком (рис. 4.).

Рисунок 4 – Схема взаємовідносин енергетичного кооперативу з місцевим муніципалітетом та кооперативним банком

Важливим є досвід країн Європи щодо організації розвитку медичних кооперативів, фінансування діяльності яких відбувається за рахунок бюджету, державних субсидій, членських внесків тощо.

Основною метою інформаційно-технологічних кооперативів є розробка програмного та системного забезпечення, надання консультаційних послуг. Створення комунальної ІТ-системи за допомогою кооперативної моделі дозволить громадам реалізувати різноманітні проекти, активізувати існуючу систему дорадництва, просувати ідею партнерського співфінансування інформаційних послуг з боку населення і органів місцевої влади.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано нові наукові підходи до вирішення актуального науково-практичного завдання, яке полягає у комплексному дослідженні процесів становлення і розвитку кооперативних організацій споживачів у країнах Європи у період другої половини ХІХ – початку ХХІ століття. Узагальнення та систематизація результатів дослідження дозволили сформулювати такі висновки:

1. Встановлено, що існуючі в економічній науці підходи до визначення сутності кооперативу споживачів потребують уточнення, задля формування цілісного уявлення про зміст цієї дефініції, що сприятиме уникненню термінологічної плутанини. Розкриття змісту кооперативу споживачів як неприбуткової економічної організації, що відповідає міжнародним

кооперативним принципам та ставить за мету задоволення найрізноманітніших споживчих потреб членів-власників, дозволяє розширити категоріально-понятійний апарат теорії кооперативного руху.

2. Історико-економічний аналіз праць західних економістів другої половини XIX – початку XXI століття, дозволив визначити періоди становлення і розвитку кооперативних організацій споживачів у країнах Європи: ранньокооперативний (60-90-х рр. XIX століття); становлення кооперативних організацій споживачів (перша чверть XX століття); активізації кооперативного руху споживачів у часи Великої депресії (30-і рр. XX століття); повоєнної відбудови кооперативів споживачів (1945-1960 рр.); поліпшення якості життя кооперованого населення (70-90-і рр. XX століття); сучасного розвитку кооперативів споживачів (з початку XXI століття). Ідентифікація цих історичних періодів дає можливість виявити причини зародження, загальні тенденції та передумови сучасного розвитку кооперативних організацій споживачів у країнах Європи, в тому числі України.

3. Обґрунтовано, що на розвиток української економічної думки про кооперативний рух мали вплив конкретні історичні умови в країні, які пов'язані, передусім, зі зміною державної економічної політики. По мірі розвитку кооперативних організацій споживачів та їх багатовекторної спеціалізації відбувалось розширення кола вітчизняних дослідників процесів становлення і розвитку кооперативного руху, науковий доробок яких має важливе значення для розбудови сектору кооперативу споживачів в Україні на сьогодні.

4. Результатом аналізу процесів становлення кооперативних організацій споживачів провідних країн Європи в період другої половини XIX – початку XX століття, стало визначення ролі Рочдельського товарного товариства як моделі кооперативної взаємодопомоги. Використання досвіду формування доходів та визначення основних статей розподілу фінансового результату, який представлено в рочдельській моделі, дозволить підвищити рівень ефективності функціонування вітчизняних товарних кооперативів споживачів.

5. На основі фактичного матеріалу обґрунтовано, що на розвиток кооперативних організацій споживачів у країнах Європи в період 1914-1940 рр. негативний вплив мали тоталітарні режими Італії, Іспанії, Німеччини, Радянського Союзу, внаслідок чого кооперативи споживачів використовувалися органами влади для реалізації політики «жорстко регламентованої економіки». Такий підхід доводить неможливість реалізації соціальної місії кооперативних організацій споживачів в умовах недемократичного режиму.

6. Аналіз процесу розвитку кооперативного сектору економіки в період 1945-1990 рр. дозволив оцінити динаміку та визначити його як період розбудови кооперативного руху з виділенням багатовекторної спеціалізації кооперативних організацій споживачів. Кооперативний рух в цей період визначено ефективним засобом самоорганізації населення задля вирішення нагальних соціально-економічних проблем підвищення рівня його добробуту. Це доводить можливість використання кооперативів споживачів як

економічного інструменту сприяння відбудови національних економік.

7. Охарактеризовано сучасні тенденції розвитку кооперативних організацій споживачів у країнах Європи та визначено фактори, що впливають на них, серед яких – людський (зниження соціальної активності населення, зміна культури споживача); організаційно-управлінський (організаційні недоліки децентралізованих кооперативних систем, невиправдана гігантоманія щодо розміру кооперативів, фінансова неспроможність кооперативів успішно розвивати нові конкурентні продукти, старіння і управлінська пасивність членів кооперативів, ігнорування членами важливості формування резервного капіталу на користь кооперативних виплат, низький професійний рівень окремих керівників, ігнорування керівництвом кооперативів інновацій у сфері торгівлі, випадки шахрайських дій з боку керівництва); інституційного середовища (несприятлива законодавча та нормативна база щодо кооперативів, відсутність системної державної підтримки кооперативів).

8. Виявлено характерні риси розвитку кооперативних організацій споживачів у країнах Європи в умовах сьогодення: скорочення частки кооперативної торгівлі у загальному товарообігу європейських країн; формування великих кооперативних груп; укрупнення товарних кооперативів споживачів за рахунок їх злиття; зміни у великих кооперативах форми власності на акціонерну; трансформація окремих кооперативів споживачів та їх систем у кооперативи (системи) роздрібних торговців. Їх врахування при розробці довгострокових програм розвитку кооперативного сектору національної економіки сприятиме припиненню процесу комерціалізації кооперативної торгівлі в Україні та недопущенню її повної ліквідації у середньостроковому періоді. Обґрунтовано необхідність застосування в Україні світового досвіду щодо розвитку кооперативних форм страхування (медичного, пенсійного та ін.).

9. Запропоновано вдосконалити державну кооперативну політику шляхом введення змін до податкового кодексу України в частині звільнення обслуговуючих (сервісних) кооперативних організацій від сплати податку на прибуток; підвищення інформованості населення щодо розуміння сутності і значення кооперативного сектору економіки; фінансової підтримки з боку держави реально діючих кооперативних організацій, особливо на початковому етапі їх діяльності; підвищення рівня кваліфікації персоналу кооперативів тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Легошина О.Л. Кооперативне законодавство країн Європи у контексті розвитку кооперативного руху / О.Л. Легошина // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки» – 2011. – № 3 (48). – С. 264-269. (0,41 друк. арк.).

2. Легошина О.Л. Становлення і розвиток кредитних товариств у країнах Західної Європи у другій половині XIX на початку XX століть / О.Л. Легошина // Економіка та держава. – 2011. – № 7. – С. 77-79. (0,3 друк. арк.).

3. Легошина О.Л. Розвиток кредитних товариств у Російській імперії / О.Л. Легошина // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. – № 20. – С. 74-76. (0,3 друк. арк.).

4. Легошина О.Л. Кредитна кооперація в Україні в умовах НЕПу / О.Л. Легошина // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – № 4. – С. 61-63. (0,3 друк. арк.).

5. Легошина О.Л. Становлення та розвиток кредитних спілок в Україні / О.Л. Легошина // Економіка та держава. – 2012. – № 5. – С. 79-81. (0,28 друк. арк.).

6. Легошина О.Л. Становлення житлової кооперації в Україні та перспективи її розвитку // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – № 24. – С. 86-88. (0,28 друк. арк.).

Статті у виданнях, що внесені до міжнародних наукометричних баз даних:

7. Легошина Е.Л. Кооперативы потребителей как экономическая категория / Е.Л. Легошина // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. – Курск, 2014. – №7 (97). – С. 11-14 (Ринц) (0,35 друк. арк.).

Інші видання:

8. Легошина О.Л. Сутність понять «кооперація» та «кооперативи споживачів» / О.Л. Легошина // Проблеми конструкції та розвитку форм самоорганізації людських спільнот: збірник матеріалів IV-ої Міжнародної науково-практичної конференції, (Київ, Лондон, 21-28 квітня 2011 р.). – Odessa: InPress, 2011. – С. 217-219. (0,25 друк. арк.).

9. Легошина О.Л. Зародження та становлення споживчих кооперативів у Російській імперії / О.Л. Легошина // Науково-практичний досвід – 2011: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Миколаїв, 17 травня 2011 р.). – Миколаїв, 2011. – С. 34-36. (0,26 друк. арк.).

10. Легошина О.Л. Соціальні кооперативи в Європейських країнах / О.Л. Легошина // Actual problems of economics and law : materials digest of the XVIII International Scientific and Practical Conference and the I stage of Research Analytics Championships (London, 02-06 February 2012). – Odessa: In Press, 2012. – С. 100-101. (0,2 друк. арк.).

11. Легошина О.Л. Кооперативні організації споживачів в умовах утвердження радянської командно-адміністративної системи / О.Л. Легошина // Міжнародний кооперативний рух: генезис та тенденції сучасного розвитку : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, (м. Полтава, 16-17 лютого 2012 р.). – Полтава : ПУЕТ, 2012. – С. 370-374. (0,43 друк. арк.).

12. Легошина О.Л. Енергетичні кооперативи: досвід західноєвропейських країн та перспективи його використання в Україні / О.Л. Легошина // Сучасний стан та перспективи розвитку економіки України : збірник наукових робіт учасників XXVIII Міжнародної науково-практичної конференції, (м. Львів, 2-3 серпня 2013 р.). – Львів «ЛЕФ», 2013. – С. 8-10. (0,36 друк. арк.).

13. Легошина О.Л. Перші споживчі кооперативи у Великобританії / О.Л. Легошина // Формування фінансової системи в умовах глобалізації : збірник тез наукових робіт учасників XXIV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 9-10 серпня 2013 р.). – Київ, 2013. – С. 5-7. (0,21 друк. арк.).

14. Легошина О.Л. Відбудова споживчої кооперації в Україні у післявоєнний період / О.Л. Легошина // Форми і методи державного регулювання національних економік : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 23-24 серпня 2013 р.). – Київ, 2013. – С. 99-102. (0,37 друк. арк.).

15. Легошина О.Л. Кредитна кооперація Російської Федерації / О.Л. Легошина // Шляхи стабілізації економічного стану в країнах СНД : збірник тез наукових робіт учасників Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 6-7 вересня 2013 р.). – Одеса, 2013. – С. 8-10. (0,32 друк. арк.).

16. Легошина О.Л. Проблеми генезису і розвитку кооперативів споживачів у працях західних учених / О.Л. Легошина // Актуальні питання економічних наук : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 18-19 квітня 2014 р.). – Львів, 2014. – С. 6-10. (0,39 друк. арк.).

17. Легошина О.Л. Участь загальноєвропейських кооперативних організацій у розбудові національних систем кооперативів споживачів / О.Л. Легошина // Інновації та традиції в сучасній науковій думці : матеріали III Міжнародної наукової інтернет-конференції (м. Київ, 16-18 серпня 2016 р.). – Київ, 2016. – С. 2-14. (0,5 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Легошина О. Л. Становлення і розвиток кооперативних організацій споживачів у країнах Європи (друга половина XIX – початок XXI ст.) – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки. – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2017.

Основним напрямом дослідження є здійснення комплексного історико-економічного аналізу процесу становлення і розвитку кооперативних організацій споживачів у країнах Європи в період другої половини XIX – початку XXI століття та розробка науково-практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності функціонування кооперативного сектору на

вітчизняному ринку споживчих товарів і послуг. Розглянуто та визначено економічну сутність і функціональні особливості кооперативів споживачів.

Проведено історико-економічний аналіз, систематизацію праць західних економістів другої половини XIX – початку XX століття та ідентифіковано історичні періоди становлення і розвитку кооперативів споживачів. Розкрито особливості розвитку української економічної думки про кооперативний рух. Здійснено аналіз процесів становлення кооперативних організацій споживачів у провідних країнах Європи в період другої половини XIX – початку XX століття; особливості розвитку кооперативних організацій споживачів в країнах Європи в період 1914-1940 рр. та загальну оцінку розвитку кооперативного сектора економіки в період 1945-1990-х років.

Охарактеризовано сучасні тенденції розвитку кооперативних організацій споживачів у країнах Європи. Визначено місце і роль фінансових і нефінансових кооперативів споживачів у економіці європейських держав. Розкрито участь загальноєвропейських кооперативних організацій у розбудові сектору кооперативів споживачів в Україні.

Ключові слова: кооперативні організації споживачів, товарні кооперативи споживачів, кредитні кооперативи, житлові кооперативи, страхові кооперативи, енергетичні кооперативи, медичні кооперативи, інформаційно-технологічні кооперативи, кооперативний сектор економіки, кооперація.

АННОТАЦИЯ

Легошина Е. Л. Становление и развитие кооперативных организаций потребителей в странах Европы (вторая половина XIX – начало XXI в.) – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.01 – экономическая теория и история экономической мысли. – Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки, Луцк, 2017.

Основным направлением исследования является осуществление комплексного историко-экономического анализа процесса становления и развития кооперативных организаций потребителей в странах Европы в период второй половины XIX – начала XXI века и разработка научно-практических рекомендаций по повышению эффективности функционирования кооперативного сектора на отечественном рынке потребительских товаров и услуг. Рассмотрены и определены экономическая сущность и функциональные особенности кооперативов потребителей.

Проведен историко-экономический анализ, систематизация работ западных экономистов второй половины XIX – начала XX века и идентифицированы исторические периоды становления и развития кооперативов потребителей. Раскрыты особенности развития украинской экономической мысли о кооперативном движении. Осуществлен анализ процессов становления кооперативных организаций потребителей в ведущих странах Европы в период второй половины XIX – начала XX века;

особенностей развития кооперативных организаций потребителей в странах Европы в период 1914-1940 гг. и дана общая оценка развития кооперативного сектора экономики в период 1945-1990-х годов.

Охарактеризованы современные тенденции развития кооперативных организаций потребителей в странах Европы. Определены место и роль финансовых и нефинансовых кооперативов потребителей в экономике европейских государств. Отображено участие общеевропейских кооперативных организаций в развитии сектора кооперативов потребителей в Украине.

Ключевые слова: кооперативные организации потребителей, товарные кооперативы потребителей, кредитные кооперативы, жилищные кооперативы, страховые кооперативы, энергетические кооперативы, медицинские кооперативы, информационно-технологические кооперативы, кооперативный сектор экономики, кооперация.

SUMMARY

Legoshyna O. L. Establishment and development of cooperative organizations of consumers in European countries (second half of 19th – beginning of 21st centuries). – Manuscript.

The thesis for the scientific degree of the candidate of economic sciences, specialty 08.00.01 – economic theory and history of economic thought. – Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, 2017

In this thesis the essence of economical nature of cooperative organizations of consumers is disclosed. It is found out that the term “cooperative organization of consumers” doesn’t have a single meaning. The proposal to look at it both in the narrow and broadest sense of the word was driven by this fact. In the narrow sense of the word the notion “cooperative organization of consumers” is worth being looked at as a cooperative organization which serves to provide members-owners with consumer goods, by means of bulk purchases or by means of own production. In the widest sense of the word the term should be looked at as cooperative organization which provides members – consumers with any necessary service (in some cases several services, depending on its’ tasks).

Based on the existing definitions there was generalized scientific definition of the term “cooperative organizations of consumers” created, when you look at them as at non-profit economic organizations, which meet international cooperative principles and have the satisfaction of most diverse consumer needs of members-owners as a target.

The analysis of proceedings of the representatives of Ukrainian and foreign cooperative view as well as analysis of publications in cooperative periodicals of the second half of 19th – beginning of 21st century, regarding the problems of genesis and development of cooperative organizations of consumers is done. The retrospective analysis of peculiarities of the period of cooperative organizations establishment in the European consumers’ environment (second half of 19th – 80th of 20th centuries) is done, as well as their important social –economic mission, which remained unchanged at every stage, is proven.

As a result of analysis of financial mechanism of functioning of the Rochdel model of the consumer goods society, the sources of its' income generation were identified: reimbursement of costs for the purchase of goods by its' members and the organization of cooperative trade, overpayment by members while buying goods at an average market price (was subject to partial return after the end of the financial year) as well as receipts from non-members of the cooperative when they purchase goods. At the same time the main articles of the distribution of financial results were identified (administrative expenses, interest on loans, warehouse maintenance, dividends on attracted capital, reserve capital, educational fund, depreciation fund, co-operative payments fund, other funds). This can become the basis for the formation of an effective model of the domestic commodity cooperative organization of consumers.

Main trends of cooperative trade, the role and place of financial, residential, energetic and other types of cooperative organizations of consumers in the economics of European countries are identified. The main trends among them are: reduction of the share of cooperative trade in the total goods turnover of European countries; forming of large cooperative groups; consolidation of commodity cooperative organizations of consumers due to their mergers; frequent cases of changes of type of ownership to joint-stock ownership in big cooperative organizations (process of demutualization); transformation of separate cooperative organizations of consumers and their systems into cooperatives (systems) of retailers. It is important to consider all mentioned above during the creation of long-term development programs of the cooperative sector of the national economics. Based on the generalized cooperative experience of European countries, the conceptual directions of the development of cooperative organizations of consumers in Ukraine are proposed. In particular, to work out a set of measures for state support of the cooperative movement of consumers by means of the legislative termination of the full commercialization of cooperative trade, strengthening of the system of residential and credit cooperation through the start of cooperative banks activities as well as introduction of the European experience of insurance cooperation into Ukrainian practice.

The conclusion about the importance of the introduction in Ukrainian practice of non-financial cooperative organizations of consumers, which are effective in the European Union countries was made. Most important energy, medical, preschool education and educational ones. The basic legislative act for this can be the Law of Ukraine "About cooperation" (dated 2003). It is also emphasized that in case of state support and assistance from local governments, these types of cooperative organizations of consumers can significantly affect the living standards of ordinary citizens of Ukraine.

Key words: cooperative organizations of consumers, commodity consumer cooperatives, credit cooperatives, residential cooperatives, insurance cooperatives, energetic cooperatives, medical cooperatives, IT cooperatives, Cooperative sector of economics, cooperation.

